

OD REČENICE DO TEKSTA: UPOTREBA RELATIVIZATORA *KAMĀ* U KNJIŽEVNOUMJETNIČKOM STILU MODERNOG STANDARDNOG ARAPSKOG JEZIKA

SAŽETAK

Relativizator *kamā*, nastao srastanjem prijedloga *ka* i imeničke relativne zamjenice *mā*, jedan je od polifunkcionalnih izraza čija je upotreba izuzetno frekventna u modernom standardnom arapskom jeziku, dok je njegov opis u literaturi nepotpun, nesistematičan i uglavnom morfološki orijentiran.¹ Sintaktičke funkcije relativizatora *kamā* u takvom se opisu spominju tek rijetko i sporadično, a njihova sistematska analiza uglavnom izostaje. Stoga ovaj rad kao svoj osnovni cilj postavlja analizu različitih sintaktičkih funkcija što ih relativizator *kamā* i rečenica koju uvodi mogu imati kako unutar rečenične strukture nadređene rečenice tako i izvan njene strukture, na planu teksta. Analiza se zasniva na analitičko-deskriptivnom metodu i tipološko-funkcionalnom pristupu. Njeni rezultati pokazuju kako se rečenica uvedena relativizatorom *kamā* u modernom standardnom arapskom jeziku upotrebljava u nizu sintaktičkih funkcija, od funkcije realne i irealne poredbene rečenice, preko rečenice u funkciji atributa, predikata i glagolskog komplementa, do nivoa teksta i funkcija rečeničnog modifikatora i konektora. Uz sistematski opis funkcija relativizatora *kamā* i konstrukcija koje uvodi, ovakva analiza ukazuje i na njihovu stilsku efikasnost i značaj u bogaćenju inventara sredstava stilskog izbora u arapskom jeziku.

Ključne riječi: relativizator; adverbijalna odredba poređenja; atribut; imenski predikat; objekat; adverbijalni komplement; rečenični prilog; konektor

1 U transkripciji arapskih imena i riječi u radu korišten je sistem transkripcije DMG-a (Deutsche Morgenländische Gesellschaft).

UVOD

Relativizator *kamā* u značenju *kao što* u arapskom jeziku složeni je izraz nastao srastanjem prijedloga *ka* u značenju poređenja i imeničke relativne zamjenice *mā* u značenju (*ono*) *što*. Njegova je upotreba izuzetno frekventna u modernom standardnom arapskom jeziku, gdje rečenica uvedena relativizatorom *kamā*, iako najčešće izražava poređenje, može imati različite sintaktičke funkcije, kako onih rečeničnih članova koji su inkorporirani u rečeničnu strukturu, tako i rečeničnih priloga koji pak djeluju ili kao modifikatori rečenica, iskazujući odnos govornika prema iskazu, ili kao rečenični konektori na planu teksta.

Opis relativizatora *kamā* u tradicionalnoj, ali i modernoj arapskoj gramatici, međutim, u oštrom je kontrastu sa frekventnosti upotrebe ovog složenog izraza u jeziku i njegovom polifunkcionalnosti. Naime, relativizator *kamā* ostao je uglavnom izvan fokusa lingvističkog opisa arapskog jezika, te bi se njegov opis u literaturi mogao okarakterizirati kao sporadičan, nepotpun i nesistematičan.²

U gramatikama arapskog jezika nastalim na arapskom jeziku, koje, bez obzira na to da li datiraju iz perioda klasične arapske gramatike ili su novijeg datuma, pripadaju tradicionalnoj arapskoj gramatici, relativizator *kamā* spominje se rijetko, i to isključivo u okviru razmatranja prijedloga *ka*. Autori upotrebu relativizatora *kamā* najčešće spominju bez ikakvog objašnjenja kao upotrebu prijedloga *ka* u *uzročnom* značenju i navode primjere ajeta iz Kur'ana.³ Nešto rjeđe se u ovoj skupini izvora u opisu prijedloga *ka* spominje i upotreba relativizatora *kamā* u značenju *da je neko u dobrom položaju*.⁴ Korak dalje odlaze

- 2 Ovakvu karakterizaciju lingvističkog opisa relativizatora *kamā* u arapskom jeziku zapravo je moguće generalizirati i primijeniti i na druge sintaktičke fenomene, a posebno na polifunkcionalne izraze. Naime, s obzirom na prevashodno morfološku orijentiranost opisa arapskog jezika u klasičnoj arapskoj gramatici, sintaktičke kategorije u takvom opisu nalaze mjesto samo u kontekstu razmatranja njihovog oblika, tvorbe, rekcije, kongruencije i sličnih morfološki uslovljenih fenomena. Nažalost, ni u modernim gramatikama arapskog jezika obično ne nailazimo na veću sistematičnost u sintaktičkom opisu. Tako sintaktički opis arapskog jezika ostaje u velikoj mjeri sporadičan, nepotpun, nesistematičan i neusaglašen. Možda je najbolja ilustracija statusa sintakse u istraživanjima arapskog jezika tvrdnja P. Behnstedta i M. Woidicha kako se sintaksa u velikom broju gramatika arapskog jezika i dalje tretira kao siročće (2013: 277).
- 3 Vidi npr. u: al-Sayyid 1975: 348-349; Muğalasa 1997: 355, 362; Ḥasan 1999: 516; Šālih 2009: 323. Bitno je naglasiti kako relativizator *kamā* u navedenim primjerima zadržava značenje poređenja, dok se uzročno značenje može izvesti na osnovu poznavanja šireg vanjezičnog konteksta.
- 4 Autori pritom, bez ikakvog objašnjenja šta podrazumijevaju pod značenjem *dobrog položaja*, navode primjer upotrebe relativizatora *kamā* u funkciji imenskog predikata u rečenici *kun kamā 'anta (budi ono što jesi)* (Ḥasan 1999: 516; Barakāt 2007: 267).

‘A. Ḥasan i Ḥ. Šāliḥ, koji navode kako se dodavanjem redundantnog morfema *mā* prijedlogu *ka* dokida prijedložna rekcija, te poslije izraza *kamā* može slijediti imenska ili glagolska rečenica (Ḥasan 1999: 518; Šāliḥ 2009: 328).

U gramatikama arapskog jezika nastalim na drugim jezicima, autori relativizator *kamā* najčešće razmatraju, ili ga samo spominju, u poglavljima o složenim veznicima subordinacije nastalim srastanjem prijedloga i relativne zamjenice *mā*.⁵ Malo rjeđe u ovoj skupini izvora autori upotrebu relativizatora *kamā* opisuju ili spominju u okviru razmatranja prijedloga *ka* u poglavlju o prijedlozima.⁶

Međutim, bez obzira na to gdje u njima opis relativizatora *kamā* pronalazi mjesto, svim konsultiranim izvorima iz ove skupine zajedničko je to da u fokus razmatranja stavljaju morfološki opis konstrukcija koje mogu biti upotrijebljene poslije relativizatora *kamā*. Tako je opisana upotreba relativizatora *kamā* ispred glagola u perfektu ili imperfektu, imeničke fraze ili zamjenice u nominativu, imeničke fraze ili zamjenice u akuzativu poslije partikule *’anna*, te prijedložne fraze. Iako se među navedenim primjerima rečenica uvedenih relativizatorom *kamā* mogu pronaći rečenice u različitim sintaktičkim funkcijama, autori po pravilu samo ističu da se relativizator *kamā* upotrebljava u značenju poređenja i navode njegove prijevodne ekvivalente. Sintaktičke funkcije relativizatora *kamā* i rečenica koje uvodi ili pak povezuje ili modificira na nivou teksta ostaju izvan fokusa razmatranja.⁷

U analizi koja slijedi u ovom radu opisana je upotreba relativizatora *kamā* u zavisnim poredbenim (realnim i irealnim), atributskim i predikatskim rečenicama, rečenicama u funkciji glagolskog komplementa i rečeničnog priloga kojim se iskazuje komentar na tekst iskaza, te upotreba ovog relativizatora kao konektora u funkciji povezivanja rečenica na nivou teksta.⁸ Upotreba relativizatora *kamā* ilustrirana je primjerima preuzetim iz djela koja pripadaju književnoumjetničkom stilu modernog standardnog arapskog jezika.

5 Vidi npr. u: Cantarino 1975: III.236-240; Fischer 2002: 181, 214; Badawi, Carter i Gully 2004: 529-531.

6 Vidi npr. u: Wright 1967: II.177-178, II. 192-193; Buckley 2004: 343-346. Naravno, ima i onih autora koji relativizator *kamā* razmatraju i u poglavlju o prijedlogu *ka* i u poglavlju o subordinatorima adverbijalnih rečenica (Ryding 2005: 374-375, 416).

7 Izuzetak u izvjesnoj mjeri predstavlja T. Muftić, koji svrstava relativizator *kamā* među subordinatore načinske rečenice (1997: 646).

8 Potrebno je naglasiti kako su funkcije relativizatora *kamā* analizirane iz perspektive lingvističke tipologije, te se takva analiza bitno razlikuje od već spomenutog morfološki motiviranog i orijentiranog pristupa u arapskoj gramatičkoj tradiciji i djelima koja se naslanjaju na nju.

Složeni izraz *kamā* kao relativizator u zavisnim rečenicama

Relativizator *kamā* uvodi prvenstveno rečenice u funkciji adverbijalne odredbe poređenja. Međutim, s obzirom na specifičnu prirodu ovog relativizatora u arapskom jeziku, vezanu za strategije formiranja relativnih rečenica uvedenih imeničkim zamjenicama i priložnim relativizatorima, rečenice uvedene njime, iako zadržavaju značenje poređenja, mogu se realizirati i u sintaktičkim pozicijama atributa, predikata i objekta, odnosno glagolskog komplementa.⁹ Na sljedećim stranicama prikazani su primjeri upotrebe relativizatora *kamā* u ovim funkcijama.

Relativizator *kamā* u realnim poredbenim rečenicama

S obzirom na njegovo značenje poređenja, relativizator *kamā* se u obrađenom korpusu daleko najčešće upotrebljava u funkciji relativizatora poredbenih rečenica.¹⁰ Relativizator *kamā* je u arapskom jeziku inače najfrekventniji izraz kojim se uvode rečenice u značenju realnog kvalitativnog poređenja.¹¹ U poredbenim rečenicama uvedenim relativizatorom *kamā* uobičajena je upotreba istog glagola koji je upotrijebljen i u nadređenoj rečenici, s čijom se radnjom poredi radnja zavisne rečenice. Takvu upotrebu glagola, ili pak oblika nastalih od istog korijena, nalazimo u primjerima (1), (2), (5) i (6), dok su u primjerima (3) i (4), u pomalo eliptičnim iskazima, u poredbenoj rečenici upotrijebljeni drugi glagoli općenitog značenja.

(1) وَضَحِكُوا كَمَا لَمْ يَضْحَكُوا فِي لَيْلَتِهِمْ، بَلْ فِي أَعْمَارِهِمْ كُلِّهَا. (Idris 2019b: 153)¹²

- 9 O strategijama formiranja relativnih rečenica općenito i arapskih relativnih rečenica uvedenih priložnim relativizatorima, vidi u: Keenan i Comrie 1977: 63-99; Keenan 1985: 146-155; Comrie 1989: 147-153; Dizdar 2004: 235-262; Dizdar 2013, 571-578.
- 10 Naravno, da su kao korpus za izradu rada poslužili tekstovi koji pripadaju žurnalističkom stilu, vjerovatno bi značajno frekventnija bila upotreba relativizatora *kamā* u funkciji konektora na planu teksta, ili pak u funkciji rečeničnog priloga kojim se iskazuje komentar na tekst iskaza.
- 11 Poredbene rečenice u arapskom jeziku inače se razlikuju po obliku u zavisnosti od toga izražavaju li realno ili irealno, kvalitativno ili kvantitativno poređenje.
- 12 U primjerima navedenim u radu, relativizator *kamā* i rečenice koje on uvodi označeni su podvlačenjem. Na isti način označeni su i njihovi prijevodni ekvivalenti u navedenim prijevodima primjera. U primjerima navedenim u dijelu rada koji se bavi opisom upotrebe relativizatora *kamā* u rečenici u funkciji atributa, atributske rečenice uvedene relativizatorom *kamā* označene su podvlačenjem punom linijom, dok su njihovi antecedenti označeni podvlačenjem isprekidanom linijom. Konačno, u dijelu rada posvećenom opisu upotrebe relativizatora *kamā* u funkciji rečeničnog konektora, podvlačenjem su označeni samo konektor *kamā* i njegovi prijevodni ekvivalenti.

Prisutni se nasmijaše, kako se nisu cijelog života nasmijali. (Idris 1977b: 16)¹³

(2) (...) وَقَدْ رَأَى أَنْ يُقْضِيَ لَيْلَتَهُ كَمَا إِعْتَادَ قَضَاءَ الْبَارِدِ مِنْ لَيْالِيهِ. (Idris 01:2019a)

(...) mislio je da provede noć kao što je imao običaj da provodi hladne noći...
(Idris 1977a: 99)

He could only do what he always did on cold winter nights. (Idris 2020: 18)¹⁴

(3) وَبَيْنَمَا هِيَ تَعْمَلُ وَتَلْهَتْ وَقَدْ شَمَّرَتْ ثَوْبَهَا الْأَسْوَدَ وَرَبَطْتَهُ حَوْلَ وَسْطِهَا كَمَا
يَفْعَلُ الرَّجَالُ، (...) (Idris 2018:85)

Dok je tako radila, zadihana, zavezavši crnu košulju oko pojasa, kao što čine muškarci, (...) (Idris 2015: 100)

And as she was laboring, short of breath, having gathered up the outer skirt of her long, black dress and tied it at her waist the way the men did their gallabiyas, (...)
(Idris 1995: 68)¹⁵

(4) (...) وَصَمَّمَ أَنْ يُلْقِيَ الْأَمْرَ مِنْ وَرَاءِ اهْتِمَامِهِ وَيُبْلَغَ الْمَرْكَزَ وَالْمَرْكَزُ يَنْصَرِفُ كَمَا
يَخْلُو لَهُ. (Idris 2018: 27)

Odlučio je da napusti slučaj i da obavijesti srez, a oni neka rade šta hoće. (Idris 2015: 43)

(...) *he made up his mind to forget the matter entirely, and notify the county authorities. Let them do what they liked.* (Idris 1995: 31)

Interesantno je da je u oba navedena prijevoda poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* prevedena objekatskom rečenicom. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Odlučio je ostaviti slučaj i obavijestiti srez, a oni neka postupe onako kako hoće.*

13 U prijevodu primjera korišteni su objavljeni prijevodi iz izvora koji čine dio korpusa ovog rada. Tamo gdje sintaktička struktura arapske rečenice nije u potpunosti odražena u objavljenom prijevodu, ponuđen je prijevod koji u većoj mjeri odražava sintaktičku strukturu rečenice na arapskom jeziku.

14 U prijevodu na engleski jezik, poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* prevedena je sintaktičkom pozicijom objekta glagola *do*.

15 U prijevodu na engleski jezik, poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* prevedena je imeničkom frazom sa zavisnom atributskom rečenicom na poziciji atributa imenice *way*.

(5) أَمَّا هَذَا الشَّيْءُ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ أَنْ يُفَكَّرَ فِيهِ فَهُوَ التَّرْحِيلَةُ، لَا كَمَا عِتَادَ أَنْ يُفَكَّرَ فِيهِمْ، (Idris 2018: 20) (...)

Međutim, sada je razmišljao o došljacima na način na koji obično nije razmišljao o njima. (Idris 2015: 31)

For, now it was the migrant workers he had to reflect on, and not as he usually thought about them, either. (Idris 1995: 22)

U prijevodu na bosanski jezik, poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* prevedena je prijedložnom frazom sa relativnom rečenicom na poziciji atributa imenice *način*. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *A sada je morao razmišljati o došljacima, i to ne onako kako je o njima obično razmišljao.* Inače, ovaj je primjer interesantan i po tome što je poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* u negativnoj formi i slijedi neposredno poslije partikule za negaciju.¹⁶

Iako rečenica uvedena relativizatorom *kamā* po pravilu slijedi poslije nadređene rečenice, može doći i do inverzije, kao u sljedećem primjeru, gdje zavisna poredbena rečenica prethodi nadređenoj rečenici.

(6) (...) فَكَمَا مَدَّتْ هِيَ جُذُورَهَا إِلَى الْمَاءِ الْجَارِي فِي الْخَلِيجِ، مَدَّ هُوَ الْآخِرُ قَدَمَيْهِ وَسَاقِيَهُ يَبْلُغُهَا بِالْمَاءِ، (Idris 2018: 20) (...)

Oponašajući travu (...) koja je korijenjem sezala u kanal, majstor-Muhamed spusti noge u kanal kvaseći ih vodom (...) (Idris 2015: 30)

Just as they reached out with their roots to the running water, so, too, did he stretch out his legs and feet, (...) (Idris 1995: 22)

U prijevodu na bosanski jezik, poredbena rečenica uvedena relativizatorom *kamā* izražena je konstrukcijom glagolskog priloga sadašnjeg u funkciji adverbijalne odredbe popratnih okolnosti. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Baš kao što je trava pružala korijenje do vode kanala, i on pruži noge, kvaseći ih vodom.*

16 Budući da u rečenici na arapskom jeziku dolazi do značajnih intervencija u linearnoj strukturi, zavisna bi se rečenica u ovom slučaju mogla smatrati i atributom imenice *tarḥīla*. Ovdje je ipak uvrštena kao poredbena rečenica jer na semantičkom planu modificira način vršenja radnje, a ne imenicu.

Relativizator *kamā* u irealnim poredbenim rečenicama

Za razliku od izuzetno frekventne upotrebe relativizatora *kamā* u realnim poredbenim rečenicama, u irealnim poredbenim rečenicama relativizator *kamā* se upotrebljava relativno rijetko u odnosu na upotrebu relativizatora *ka'anna* kao najfrekventnijeg izraza kojim se u arapskom jeziku uvode rečenice u značenju irealnog ili hipotetičkog kvalitativnog poređenja. U irealnim poredbenim rečenicama, relativizator *kamā* upotrebljava se samo u složenom izrazu *kamā law* u kombinaciji sa pogodbenom partikulom *law*, koja u arapskom jeziku uvijek nosi značenje irealnog i hipotetičnog, bilo da je upotrijebljena u pogodbenim, koncesivnim, poredbenim, ili pak objekatskim rečenicama.

(...) (1) وَنَدَّتْ عَنْهُ ضَحْكَةً عَصِيْبَةً كَمَا لَوْ كَانَتْ لَوْ كَانَتْ أَنْامِلُهَا دَعْدَعَتْهُ بِالْفِعْلِ، (...)
(Maḥfūz 2019: 103)

On se lagano nasmija, kao da su ga njeni prsti zaista pošakljali, (...) (Maḥfuz 1990: 190)¹⁷

A nervous laugh escaped him, as though her fingers actually were tickling him.
(Maḥfouz 1999: 134)

(...) (2) فُؤْمًا بِمَا كُنَّا نَفْعُمُ بِهِ مَعًا كَمَا لَوْ كُنْتُ مَعَكُمْ، (...)
(Maḥfūz 2019: 152)

Radi ono što smo radile zajedno kao da sam s vama... (Maḥfuz 1990: 280)

Do what we used to do together just as though I were with you. (Maḥfouz 1999: 199)

(...) (3) فَقَدْ اِزْتَعَبَتْ كَمَا لَوْ كَانَتْ هِيَ الْمُدْنِيَّةُ، (...)
(Maḥfūz 2019: 236)

(...) doživljavala ga je sva užasnuta kao da je ona krivac. (Maḥfuz 1990: 436)

She was as terrified as if she had been the guilty person. (Maḥfouz 1999: 312)

17 U fusnoti 13. naznačeno je kako je u radu, u slučajevima kada sintaktička struktura arapske rečenice nije u potpunosti odražena u objavljenom prijevodu, ponuđen prijevod koji u većoj mjeri odražava takvu sintaktičku strukturu. Vrijedi, međutim, napomenuti i to kako citirani prijevodi primjera ne odgovaraju uvijek u potpunosti sadržaju rečenice na arapskom jeziku. Ovakve razlike između citiranog teksta primjera na arapskom jeziku i njihovih prijevoda na bosanski, srpski i engleski jezik svakako su uslovljene kako prevodilačkom slobodom tako i silama konteksta koje neminovno utječu na prevodilački izbor na leksičkom nivou, ali i izbor oblika i konstrukcija na morfološkom i sintaktičkom nivou. Stoga u radu nije moguće intervenirati u svim takvim slučajevima budući da bi to značajno opteretilo tekst.

(4) (...) جَعَلَتْ تَتَحَدَّثُ عَنِ الْمَلِكَةِ التَّارِيخِيَّةِ كَمَا لَوْ كَانَتْ تَتَحَدَّثُ عَنْ أُمِّ مَرْيَمَ
أَوْ غَيْرِهَا مِنَ الْجَارَاتِ، (...) (Maḥfūz 2019: 246)

(...) *govorila je o toj istorijskoj kraljici, kao da razgovara o Merjeminjoj majci ili nekoj drugoj susjetki.* (Mahfuz 1990: 456)

(...) *she spoke about the historic queen as though she were talking about Maryam's mother or some other neighbor.* (Mahfouz 1999: 325)

(5) (...) تَبَّهَ إِلَى أَتْهَا تَسْأَلُهُ كَمَا لَوْ كَانَ قَائِدَ الْقُوَاتِ الْعَسْكَرِيَّةِ، (...) (Maḥfūz 2019: 280)

Opomenu se kako ga ona ispituje kao da je komandant vojnih snaga, (...) (Mahfuz 1990: 522)

He noticed that she was addressing questions to him as though he were a military commander. (Mahfouz 1999: 371)

Relativizator *kamā* u atributskim rečenicama

Iako se relativizator *kamā* kao priložni relativizator u arapskom jeziku u najvećem broju slučajeva realizira u slobodnim relativnim rečenicama u funkcijama koje su u ovom radu opisane, on se ipak može upotrijebiti i poslije antecedenta, tako da rečenica koju uvodi ima funkciju atributa. Kao što će primjeri ove upotrebe relativizatora *kamā* na narednim stranicama pokazati, antecedent atributske rečenice uvedene relativizatorom *kamā* može biti imenica na poziciji upravnog člana imeničke fraze, ili pak cijela rečenica.

(1) فَاسْتَطْرَدَ السَّيِّدُ قَائِلًا: وَقَبِلَ الْعَرْشَ الْأَمِيرُ أَحْمَدُ فُوَادٌ أَوْ السُّلْطَانُ فُوَادٌ كَمَا
سَيُذْعَى مِنَ الْآنَ فَصَاعِدًا، (...) (Maḥfūz 2019: 14)

Gospodin nastavi: "Prijesto je prihvatio princ Ahmed Fuad ili sultan Fuad, kako će se odsad zvati. (Mahfuz 1990: 20)

Her husband continued his remarks: "Prince Ahmad Fuad, or Sultan Fuad as he will be known from now on, accepted the throne. (Mahfouz 1999: 12)

(2) (...) وَتَقَارَبَتِ الْأَشْبَاحُ الثَّلَاثَةُ فِي شَكْلِ هَرَمِيٍّ كَمَا بَدَأَ عَلَى الصَّوِّءِ الْخَائِفِ
النَّافِدِ إِلَى الْحُجْرَةِ (...) (Maḥfūz 2019: 96)

Tri se spodobе približiše jedna drugoj u obliku piramide, kao što se činilo na prigušenoj svjetlosti koja je prodirala u sobu (...) (Mahfuz 1990: 176)¹⁸

The three shadows moved close together in a mound resembling a pyramid in the faint light penetrating the room, (...) (Mahfouz 1999: 124)

(Mahfuz 2019: 85) (...) بَيَدَ أَنَّهُ هُوَ الْحَيُّ كَمَا عَهْدَهُ فِي طُفُولِيَّتِهِ وَصِبَاهُ، (3)

(...) *iako je ostala kao što ju je upamtio u djetinjstvu i dječastvu.* (Mahfuz 1990: 156)

Yet it remained exactly the way it had been when he was growing up. (Mahfouz 1999: 111)

U oba navedena prijevoda, atributska rečenica uvedena relativizatorom *kamā* izražena je konstrukcijama u funkciji komplementa glagola *ostati*, odnosno *remain*. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *iako je to bila ista ona četvrt kakvu je pamtio iz djetinjstva i dječastva*.

Kako je već naznačeno, nerestriktivna relativna rečenica uvedena relativizatorom *kamā* može za antecedent imati cijelu rečenicu. U tom slučaju, relativizator *kamā* obično je zamjenjiv izrazima *mimmā* i *al-'amru 'alladī*, kojima se u arapskom jeziku inače uvodi relativna rečenica s rečeničnim antecedentom.¹⁹

(...) (4) إِلَّا أَنَّهُا اسْتَجَابَتْ لِلتَّنَاءِ كَمَا بَدَأَ فِي رَفْعِ حَاجِبَيْهَا وَمُدَارَاتِهَا لِابْتِسَامَةٍ

(Mahfuz 2019: 73) (...) خَفِيْفَةً إِنْ دَسَّتْ إِلَى شَفَتَيْهَا،

(...) *ipak odgovori na kompliment, podižući obrve i lako se osmjehnuvši.* (Mahfuz 1990: 134)

(...) *she responded to the praise by raising her eyebrows and concealing a faint smile that had stolen across her lips.* (Mahfouz 1999: 95)

U oba navedena prijevoda, rečenica uvedena relativizatorom *kamā* izražena je konstrukcijama u funkciji adverbijalne odredbe popratnih okolnosti. Prijevod

18 Prijevod u kojem bi se jasnije vidjela atributska funkcija rečenice uvedene relativizatorom *kamā* bio bi: *Tri se spodobе približiše jedna drugoj u obliku piramide, kakvim su se činile na prigušenoj svjetlosti koja je prodirala u sobu.*

19 O relativnim rečenicama s rečeničnim antecedentom općenito vidi u: Kordić 1995: 148-153, a o relativnim rečenicama s rečeničnim antecedentom u arapskom jeziku vidi u: Dickins i Watson 1999: 235-236, 307-309.

koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: ipak odgovori na kompliment, kako se moglo vidjeti u podizanju obrva i blagom osmijehu koji joj preleti preko usana.

(5) (...) فَلَمْ تَكُنْ عَقْلِيَّةً مُدْرَسِ الدِّيَانَةِ — كَمَا تَتَكَشَّفُ فِي تَبَسُّطِهِ فِي الْحَدِيثِ
أَحْيَانًا — لَتَحْتَلِفَ عَنْ عَقْلِيَّةِ أُمِّهِ كَثِيرًا أَوْ قَلِيلًا، (...) (Maḥfūz 2019: 51)

(...) način mišljenja njegovog vjeroučitelja nije se, kako se činilo iz njegovog povremenog preopširnog izlaganja, uopšte razlikovao od načina mišljenja njegove majke. (Mahfuz 1990: 92)

(...) the mentality of his religion teacher, as revealed by his casual remarks, did not differ at all from the mother's. (Mahfouz 1999: 64)

(6) (...) وَلَكِنَّهُ كَثِيرًا مَا وَجَدَ نَفْسَهُ فِي مَأْزِقِ حَرْجٍ — كَمَا وَجَدَ الْيَوْمَ — لَا مَخْرَجَ
مِنْهُ فِي نَظَرِهِ إِلَّا بِالْحَلْفِ الْكَاذِبِ، (...) (Maḥfūz 2019: 45)

Međutim, često je upadao u bezizlaznu situaciju, kao danas, iz koje se mogao izvući samo lažnom zakletvom (...) (Mahfuz 1990: 80)

(...) but he frequently found himself in a serious dilemma, as he had today, from which in his opinion the only escape was a false oath. (Mahfouz 1999: 55)

U prijevodu na bosanski jezik, rečenica u funkciji rečeničnog priloga izražena je konstrukcijom sa prilogom, odnosno česticom *kao*. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: Međutim, često je upadao u bezizlaznu situaciju, kao što se i danas desilo, iz koje se, po njegovom mišljenju, mogao izvući samo lažnom zakletvom.

Rečenica uvedena relativizatorom *kamā* sa rečeničnim antecedentom u prijevodu je uvijek zamjenjiva rečenicom uvedenom promjenjivim relativizatorom *što*, koji u bosanskom jeziku inače uvodi relativnu rečenicu s rečeničnim antecedentom. Tako su navedeni primjeri ekvivalentni rečenicama: ipak odgovori na kompliment, što se moglo vidjeti u podizanju obrva i blagom osmijehu koji joj preleti preko usana, mentalitet vjeroučitelja nije se mnogo razlikovao od mentaliteta njegove majke, što se ogledalo u njegovom ponekad preopširnog izlaganju i Međutim, često je upadao u bezizlaznu situaciju, što se i danas desilo, iz koje se, po njegovom mišljenju, mogao izvući samo lažnom zakletvom.

Relativizator *kamā* u predikatskim rečenicama

Predikatska rečenica uvedena relativizatorom *kamā* zadržava značenje poređenja, ali se, stjecajem okolnosti, realizira na poziciji predikata imenske rečenice. Funkciju imenskog predikata rečenica uvedena relativizatorom *kamā* često ima poslije pomoćnih glagola *kāna* i *laysa*, iako može biti upotrijebljena i u afirmativnoj imenskoj rečenici u sadašnjem vremenu poslije subjekta u formi imeničke fraze ili zamjenice.²⁰

(1) (...) لَوْ كَانَ الْأَمْرُ كَمَا تَقُولِينَ مَا فَاتَحَنِي فِي الْأَمْرِ. (Maḥfūz 2019: 119).

“Da je tako kako kažeš, ne bi mi ni progovorila o tome! (Mahfuz 1990: 221)

“If that was so, you wouldn’t have mentioned the matter to me at all.” (Mahfouz 1999: 156)²¹

(2) (...) ثُمَّ جَلَسَتْ وَهِيَ تَقُولُ: الْمَنْظَرُ كَمَا هُوَ كُلَّ يَوْمٍ؛ (...) (Maḥfūz 2022b: 13)

Sjede izgovarajući: “Sve je kao i obično: (...) (Mahfuz 2000: 24)

(...) where she sat down. “It’s the same scene as ever,” she said. (Mahfouz 1993: 15)

(3) (...) أَأَنْحُنُ حَقًّا كَمَا وَصَفْنَا وَبِئْسَ الْأَمْرُ؟ (Maḥfūz 2022b: 62)

“Jesmo li mi zbilja onakvi kako nas skrbnik opisuje? (Mahfuz 2000: 94)

“Are we really as the master of ceremonies described, (...) (Mahfouz 1993: 106)

(4) (...) لَسْتُ كَمَا تَظُنُّونَ، إِنِّي فَتَاةٌ... (Maḥfūz 2022b: 66)

“Ja nisam onakva kakvom me Vi smatrate. Ja sam djevojka...” (Mahfuz 2000: 99)

“I am not what you think! I am a girl who...” (Mahfouz 1993: 112)

20 Naime, u afirmativnoj imenskoj rečenici u sadašnjem vremenu u arapskom se jeziku ne upotrebljava kopula. Pomoćni glagol *kāna* upotrebljava se kako bi imensku rečenicu smjestio u prošlost ili budućnost, ili pak modificirao njenu ciljnu usmjerenost, dok se pomoćni glagol *laysa* upotrebljava za negaciju imenske rečenice.

21 U prijevodu na engleski jezik, cijela rečenica uvedena relativizatorom *kamā* izražena je prilogom *so*.

(Maḥfūz 2022b: 87) لَا شَيْءٌ يَكُونُ كَمَا كَانَ. (...) (5)

“Ništa više nije kao što je bilo.“ (Mahfuz 2000: 129)²²

“Nothing is as it was.“ (Mahfouz 1993: 149)

(Maḥfūz 2022a: 31) لَسْتُ كَمَا تَظُنُّ. (...) (6)

“Nisam takav kako ti misliš.“ (Mahfuz 1989: 35)

“It’s not what you think.“ (Mahfouz 1994: 30)

Relativizator *kamā* u rečenicama u funkciji glagolskog komplementa

Kao i predikatska rečenica, i objekatska, odnosno rečenica u funkciji glagolskog komplementa uvedena relativizatorom *kamā* zadržava značenje poređenja, ali se realizira na poziciji objekta prijelaznog glagola, ili pak adverbijalnog komplementa načina uz glagole specifične semantike.²³ Na poziciji direktnog objekta rečenicu uvedenu relativizatorom *kamā* nalazimo u primjeru (1), dok je u primjerima (2), (3) i (4) u poziciji adverbijalnog komplementa načina.

(...) (1) وَلَكِنْ مَاذَا يَكُونُ رَأْيُكَ لَوْ وَجَدْنَا الْأَلْمَانَ كَمَا يَصِفُهُمُ الْإِنْجِيلُ؟!
(Maḥfūz 2019: 45)

Međutim, šta misliš ako bi Nijemci bili onakvi kako ih opisuju Englezi? (Mahfuz 1990: 81)

(...) but what will you say if we discover the Germans are just the way the English describe them? (Mahfouz 1999: 56)

- 22 U arapskoj imenskoj rečenici ovdje je upotrijebljen glagol *kāna* u obliku imperfekta, koji obično ima značenje budućeg vremena. Iako je u oba navedena prijevoda rečenica prevedena u sadašnjem vremenu, ona zapravo ima značenje i sadašnjeg, ali i budućeg vremena: *Ništa više nije/neće biti kao što je bilo.*
- 23 Grupu glagola uz koje se rečenica uvedena relativizatorom *kamā* realizira u funkciji adverbijalnog komplementa I. Palić naziva značenjski oslabljenim glagolima (2011: 208). O adverbijalnim komplementima mjesta, vremena i načina u arapskom jeziku vidi u: Dizdar i Mulović (2024: 127-133).

Iako je rečenica uvedena relativizatorom *kamā* u strukturi arapske rečenice ovdje u funkciji drugog objekta glagola *wağada* u značenju *nalaziti/smatrati* (*nekoga nekakvim*), u oba navedena prijevoda izražena je konstrukcijama u funkciji imenskog predikata – u prijevodu na bosanski jezik rečenicom, a u prijevodu na engleski jezik imeničkom frazom sa zavisnom atributskom rečenicom na poziciji atributa imenice *way*. Analitički prikaz arapske rečenice glasio bi: *Ali šta biti će mišljenje tvoje ako nađemo Nijemce kako opisuju njih Englezi*.²⁴

(2) وَأَيُّهُمَا يَا تَرَى أَحَبُّ إِلَيْهَا، أَنْ يَبْقَى كُلُّ شَيْءٍ كَمَا كَانَ بِفَضْلِ فَتَاتِيهَا (...)

(Maḥfūz 2019: 145)

Također se pitala šta bi joj bilo draže, da sve i dalje bude kako treba, zahvaljujući njenim kćerima, (...) (Maḥfuz 1990: 267)

Which of the two alternatives would be preferable: for everything to remain just the way it ought to be, thanks to her two girls (...) (Maḥfouz 1999: 190)

U prijevodu na bosanski jezik, rečenica uvedena relativizatorom *kamā* prevedena je rečenicom u funkciji imenskog predikata. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Također se pitala šta bi joj bilo draže, da sve ostane kako je i bilo, zahvaljujući njenim kćerima*.

(3) (...) فَهَلْ يَسْتَمِرُّ الْحَالُ كَمَا كَانَ؟ (Maḥfūz 2022a: 61)

Pa dokle to može trajati! (Maḥfuz 1989: 69)

Would things change now? (Maḥfouz 1994: 66)

U oba navedena prijevoda došlo je značajnih izmjena u strukturi rečenice, tako da rečenica u funkciji adverbijalnog komplementa u njima nije sačuvana. Prijevod koji bi odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Hoće li stanje potrajati ovakvo kakvo je bilo*.

24 Radi lakšeg čitanja analitičkog prikaza, riječi su stavljene u odgovarajuće oblike, što je moguće budući da struktura arapske rečenice odgovara potencijalnoj strukturi rečenice u bosanskom jeziku. Analitički prikaz naveden je budući da bi u ovom slučaju bila upitna gramatičnost i prihvatljivost prijevoda koji bi odražavao strukturu arapske rečenice: *Ali, kako ćeš razmišljati ako nađemo Nijemce onakvim kakvim ih opisuju Englezi*. Naime, u bosanskom jeziku bi oba objekta iz strukture arapske rečenice bili izraženi objekatskom rečenicom: *Ali, kako ćeš razmišljati ako nađemo da su Nijemci onakvi kakvim ih opisuju Englezi*.

U narednom primjeru, rečenica uvedena relativizatorom *kamā* nije u funkciji komplementa glagola nego je komplement glagolskog pridjeva. S obzirom na to da je riječ o istom odnosu glagolske riječi i komplementa, primjer je uvršten u ovaj dio rada.

(Mahfūz 2019: 85) (...) كُلُّ أَوْلِيَاكَ بَاقٍ كَمَا عَهْدُهُ (...) (4)

(...) *sve je to ostalo kao što je i bilo.* (Mahfuz 1990: 156)

(...) *remained just as he had known them.* (Mahfouz 1999: 111)

Relativizator *kamā* u funkciji rečeničnog modifikatora

Rečenica uvedena relativizatorom *kamā* nekada uopće nije inkorporirana u rečeničnu strukturu, tako da ne modificira glagolsku ili imeničku frazu, niti predstavlja jedan od obaveznih rečeničnih članova. Za razliku od njenih drugih ovdje opisanih funkcija, rečenica uvedena relativizatorom *kamā* u ovom slučaju predstavlja komentar na tekst rečenice koju modificira. Upotreba relativizatora *kamā* u ovoj funkciji česta je u žurnalističkom stilu modernog standardnog arapskog jezika, gdje obično ima za cilj pripisivanje iskaza odgovarajućoj osobi ili mediju, ili pak iskazivanje manjeg stepena uvjerenosti u istinitost iskaza. Ipak, ovakvu upotrebu relativizatora *kamā*, istina s drugačijim ciljem, nerijetko nalazimo i u književnoumjetničkom stilu.

(...) (1) فَهَوَتْ مِنْ عَالَمِ الْمَثَالِ إِلَى عَالَمِ الْوَاقِعِ مُرْتَعِبَةً بِبَعْضِ الشَّيْءِ لِسَبَبٍ
عَبَّرَ ظَاهِرٍ — مَا دَامَ كُلُّ شَيْءٍ قَدْ مَرَ بِسَلَامٍ كَمَا قَالَتْ لِنَفْسِهَا (...)

(Mahfūz 2019 : 23)

Strmoglavi se iz svijeta snova u svijet stvarnosti, pomalo prestrašena zbog nekog nevidljivog razloga, jer, sve je još prošlo mirno, kao što je sama sebi rekla. (Mahfuz 1990: 38)

She fell from the Platonic world of ideal forms to reality, feeling somewhat frightened for no clear reason, since everything had passed peacefully, as she told herself. (Mahfouz 1999: 25)

(...) (2) ثُمَّ انْتَهَى كَمَا يَنْتَهِي الْمُحَارِبُونَ الْقُدَمَاةَ إِلَى تِلْكَ النِّهَائِيَةِ. (Idris 2018: 7)

(...) *a sada je, kao i mnogi drugi veterani, doživio ovakav kraj.* (Idris 2015: 6)

(...) *after which – like all veteran soldiers – it had come to a humble end.* (Idris 1995: 1)

U prijevodu na bosanski jezik, poredbena rečenica je prevedena konstrukcijom sa prilogom, odnosno česticom *kao*, a u prijevodu na engleski jezik prijedložnom frazom. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *a zatim je, kako već skončaju i drugi stari ratnici, dočekaovakav kraj.*

Iako se na prvi pogled može učiniti kako je rečenica uvedena relativizatorom *kamā* upotrijebljena u funkciji adverbijalne odredbe poređenja, činjenica je da ona ne predstavlja odgovor na pitanje *kako je doživio ovakav kraj*, tj. njeno značenje ne podrazumijeva da je *doživio ovakav kraj na isti način na koji su ga doživjeli drugi stari ratnici*. Umjesto toga, ova rečenica uopće nije integrirana u rečeničnu strukturu i kao komentar pisca na tekst iskaza modificira cijelu rečenicu.

Sličan komentar na tekst iskaza nalazimo i u narednim primjerima. Međutim, poimanje odvojenosti rečenice u funkciji rečeničnog priloga od rečenične strukture u njima toliko je snažno da je u prvom primjeru ova rečenica u prijevodu na engleski jezik stavljena u zagrade, a u drugom je u arapskom tekstu odvojena crtama.

(3) ظَلَّ هَذَا يَحْدُثُ إِلَى أَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ كَبِيرٌ فِي السِّنِّ يَحْمِلُ تَحْتَ إِبْطِهِ دَفْتَرًا
وَفِي يَدِهِ جِرَابٌ فِيهِ دَوَائِيَةٌ حَبْرٍ وَرِيشَةٌ كَمَا كَانَتِ الْعَادَةُ فِي الْكُتُبَةِ أَيَّامَ زَمَانٍ.
(‘Idris 2018: 30)

Najzad je ušao stariji čovjek noseći bilježnicu pod miškom, a u ruci mastionicu i pero, kakav je već bio običaj u stara vremena. (Idris 2015: 48)

This went on until one day an elderly man arrived, carrying a ledger under his arm, and holding in his hand a pouch with an inkwell and quill pen (as was the custom in writing long ago). (Idris 1995: 34)

(4) (...) وَجِيءَ كَذَلِكَ بِنَبْوِيَّةٍ وَهِيَ مُتَعَلِّقَةٌ بِسَبَبِ الْبَيْضِ لَا تُرِيدُ تَرْكُهُ وَفِيهِ — كَمَا
تَقُولُ — رَسْمَاهَا، (...) (‘Idris 2018: 28)

Privedena je i Nebevija s korpom za jaja o ruci koju nije htjela ostaviti, govoreći da je u njoj sve što ima. (Idris 2015: 44)

Nabawiya was brought in, too, clutching her basket of eggs, which she did not want to leave when, as she said, it held all her capital. (Idris 1995: 31)

U prijevodu na bosanski jezik, rečenica u funkciji rečeničnog priloga izražena je adverbijalnom odredbom popratnih okolnosti integriranom u rečeničnu strukturu. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Privedena je i Nebevija, ne ispuštajući iz ruku korpu za jaja, koju nije htjela ostaviti jer je, kako je rekla, u njoj sve što ima.*

(...) (5) *بَلْ لَعَلَّهَا خَلِيقَةٌ بِأَنْ تُشْكِرَ عَلَيْهِ، وَكَمَا قُلْتُ لَكَ مِرَارًا لَنْ يَرْتَاخَ لَكَ بَالٌ*
حَتَّى تُسْقِطَهَا مِنْ حِسَابِكَ كَأَنَّهَا لَمْ تَكُنْ، (...) (Maḥfūz 2019: 83)

Naprotiv, možda bi joj se trebalo zahvaliti na tome, kao što sam ti više puta rekao, jer ti se nećeš smiriti dok god je ne istrgneš iz sebe, kao da je nije ni bilo. (Maḥfuz 1990: 152)

Perhaps she even ought to be thanked for it. As I have told you repeatedly, your mind won't be at rest till you stop thinking about her and pretend she never existed. (Maḥfouz 1999: 107)

Relativizator *kamā* u funkciji konektora

Još se jedna funkcija relativizatora *kamā* realizira izvan rečenične strukture. Za razliku od njegove funkcije rečeničnog priloga kojim se iskazuje komentar na ili stav o iskazu, u ovoj funkciji relativizator *kamā* ne modificira rečenicu nego je na planu teksta povezuje sa prethodnom rečenicom. Ova njegova funkcija nagoviještena je i u literaturi. Tako N. Al-Warraki i A. Hassanein relativizator *kamā* svrstavaju u istu grupu sa izrazima koji u arapskom jeziku mogu funkcionirati kao leksički konektori (1994: 29), dok K. Ryding spominje mogućnost da se pomoću njega iskazuje sličnost s tvrdnjom iznesenom u prethodnoj rečenici (2005: 416).²⁵ Kao i ranije ilustrirana upotreba relativizatora *kamā* u rečenicama u funkciji rečeničnog priloga, i ova je njegova upotreba izuzetno frekventna u žurnalističkom stilu, ali je interesantno

25 Vrijedi spomenuti kako i R. Buckley i S. Badawi, M. Carter i A. Gully kao prijevodne ekvivalente relativizatora *kamā* navode izraze koji inače funkcioniraju kao konektori, ali se, kao ni K. Ryding i N. Al-Warraki i A. Hassanein, ne upuštaju u razmatranje funkcije takvih izraza (Buckley 2004: 346; Badawi, Carter i Gully 2004: 530).

da se njeni primjeri mogu naći i u književnoumjetničkom stilu modernog standardnog arapskog jezika.²⁶

(1) (...) وَهَكَذَا اتَّسَمَتْ فَذُهَا لِلنَّاسِ بِالْعُنْفِ، وَتَجَافَى عَنِ التَّسَامُحِ وَالْعَفْوِ، كَمَا
عَلَبَ عَلَيْهَا عَدْمُ الْإِكْتِرَاطِ لِلْأَحْزَانِ الَّتِي تُلِمُّ بِالنَّاسِ يَوْمًا بَعْدَ يَوْمٍ، (...)
(Maḥfūz 2019: 25)

Tako se njena kritika ljudi odlikovala žestinom, netolerancijom i nepoštenjem, pri čemu se ona nije osvrkala ni na tužne trenutke koji s vremena na vrijeme pogadaju ljude. (Maḥfuz 1990: 42)

Then her criticism of people was violent and devoid of tolerance and forgiveness. She showed a pronounced lack of interest in the sorrows that trouble people from day to day. (Maḥfouz 1999: 28)

Dok je u prijevodu na bosanski jezik rečenica povezana konektorom *kamā* izražena zavisnom relativnom rečenicom koja modificira cijelu prethodnu rečenicu, u prijevodu na engleski jezik konektor nije izražen nego je započeta nova nezavisna rečenica. Prijevod u kojem je sačuvana pozicija konektora *kamā* bio bi: *Tako se njena kritika ljudi odlikovala žestinom, i u njoj nije bilo mjesta toleranciji i opraštanju. Uz sve to, nije se osvrkala ni na tužne trenutke koji iz dana u dan pogadaju ljude.* Inače, rečenice povezane konektorom *kamā* često se prevode nezavisnim naporednim rečenicama, bilo da su odvojene tačkom ili ne. Kada je u prijevodu izražen, konektor *kamā* nerijetko se prevodi veznicima koordinacije, ali i veznicima i konstrukcijama subordinacije.

(2) وَثَابَرَ الْفُتُوَّةُ عَلَى عَمَلِهِ سَوَاقًا لِلْكَارِثِ، كَمَا اِسْتَعَلَّ كُلُّ رَجُلٍ مِنْ رِجَالِهِ بِحِرْفَتِهِ.
(Maḥfūz 2022a: 66)

Mada futuva, on je i dalje radio kao kočijaš, a i njegovi ljudi, svi odreda, imali su kakvo zanimanje. (Maḥfuz 1989: 75)

(...) kept up his trade in spite of being chief and expected his men to do the same.
(Maḥfouz 1994: 72)

26 R. Effat i K. Versteegh tako tvrde da se u jeziku arapskih medija veznik koordinacije *wa*, inače najfrekventniji koordinator u arapskom jeziku, zamjenjuje složenim veznicima, među kojima je i *kamā* (2006: III.200). Bitno je naglasiti kako upotreba znakova interpunkcije u arapskom jeziku, koja je u klasičnom arapskom jeziku bila potpuno zanemarena, ni danas nema istu vrijednost kao u npr. bosanskom ili engleskom jeziku. Stoga je u arapskom jeziku veoma tanka linija koja razdvaja koordinaciju, odnosno nezavisno slaganje rečenica, od povezivanja rečenica na planu teksta.

(3) (...) فَحَفَّتْ بِهَا الْإِجْلَالُ حَارِجَ الْمَيْدَانِ، كَمَا سَعِدَتْ فِي دَاخِلِهَا بِالْعَدْلِ
وَالْكَرَامَةِ وَالطَّمَأْنِينَةِ. (Maḥfūz 2022a: 54)

Ljudi su se svuda uzvišeno ponašali i unutar naselja i prema onima spolja. Vladali su SREĆA I PRAVICA, ČAST I SPOKOJ. (Maḥfuz 1989: 61)

As well as the respect of the outside world, it enjoyed justice, honor, and security at home. (Maḥfouz 1994: 57)

U prijevodu na srpski jezik, rečenice povezane konektorom *kamā* izražene su nezavisnim rečenicama, iako je njihova unutarinja struktura izmijenjena, dok je u prijevodu na engleski jezik došlo do većih izmjena u odnosu na strukturu arapske rečenice.²⁷ Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao unutarnju strukturu dviju arapskih rečenica povezanih konektorom *kamā* bio bi: *Spolja ga je okruživalo poštovanje, a u njegovoj su unutrašnjosti vladale pravednost, čast i spokoj.*

U primjerima koji slijede, konektor *kamā* realizira se poslije tačke, na početku nove rečenice. Kao što se često dešava u rečenicama u kojima poslije relativizatora *kamā* slijedi imenica, u prvom primjeru je između relativizatora *kamā* i imenice upotrijebljena partikula *'anna*.

(4) وَلَا شَيْءٌ يَبْدُو رَاسِخَ الْإِيمَانِ كَشَجَرَةِ الْبَلَحِ. كَمَا أَنَّ إِصْرَارَ الْهَامُوشِ يَسْتَحِقُّ
الْإِعْجَابَ. (Maḥfūz 2022b: 38)

Izgleda da se ni u šta ne može imati pouzdanja kao u duboku ukorijenjenost hurminog stabla. Upornost mušica je dostojna divljenja. (Maḥfuz 2000: 61)

A date palm seems to be the firmest believer of all. The perseverance of the midges is also worthy of admiration. (Maḥfouz 1993: 62)

(5) وَيُرْسِخُ الْإِعْرَاءَ فِي أَعْمَاقِهِ وَيَنْفُثُ أَحْلَامًا سِحْرِيَّةً. كَمَا إِشْتِاقَ يَوْمًا إِلَى
الْإِطْلَاعِ عَلَى أَسْرَارِ التَّكْيِيفِ. (Maḥfūz 2022a: 44)

Ljubopitljivost je kopala po njemu izazivajući čarobne snove, slične onima koji su ga svojevrmeno podstakli da pokuša da se upozna s tajnama tekije. (Maḥfuz 1989: 49)

27 Tako je konektor *kamā* izražen prijedložnim izrazom *as well as*, koji se inače upotrebljava za uvođenje novih rečeničnih članova, a veza među rečenicama u prijevodu je izražena vezom između imeničkih fraza.

Temptation took root in his heart and gave rise to entrancing dreams. He was as curious as he had once been to see the secrets of the monastery. (Mahfouz 1994: 45)

U prijevodu na srpski jezik, druga rečenica povezana konektorom *kamā* izražena je pridjevskom frazom sa relativnom rečenicom na poziciji komplementa. Prijevod koji bi u većoj mjeri odražavao strukturu arapske rečenice bio bi: *Radoznalost mu se uvukla u srce i donosila čarobne snove. Isto je tako svojevremeno čeznuo da se upozna s tajnama tekije.*

Zaključak

Relativizator *kamā* polifunkcionalni je složeni izraz čija je upotreba u modernom standardnom arapskom jeziku veoma frekventna, dok njegov sintaktički opis još uvijek čeka na svoje mjesto u literaturi. Iako u svim svojim funkcijama zadržava osnovno značenje poređenja, relativizator *kamā* se upotrebljava kako u zavisnim rečenicama sa različitim sintaktičkim funkcijama tako i kao rečenični modifikator i konektor.

Kao priložni relativizator, izraz *kamā* prvenstveno uvodi realne poredbene rečenice, u kojima je i najfrekventniji, ali se njegova upotreba zajedno sa hipotetičkom partikulom *law* proširuje i na irealne poredbene rečenice. Osim toga, relativizator *kamā* može uvoditi i rečenicu u funkciji atributa poslije imeničkog ili rečeničnog antecedenta, te rečenice u pozicijama imenskog predikata, objekta i adverbijalnog komplementa glagola. Uz tako širok spektar sintaktičkih funkcija koje rečenica uvedena relativizatorom *kamā* može imati unutar rečenične strukture, ovaj se relativizator realizira i na planu teksta, izvan rečenične strukture. Tu je njegova najfrekventnija funkcija povezivanje rečenica na nivou teksta, odnosno funkcija konektora. Osim funkcije konektora, relativizator *kamā* uvodi i rečenice koje modificiraju tekst iskaza, izražavajući stav ili dajući svojevrsan komentar na njega. Obje upotrebe relativizatora *kamā* na planu teksta izuzetno su frekventne u žurnalističkom stilu modernog standardnog arapskog jezika, do te mjere da je u ovom stilu, u obilju ovakvih izvanrečeničnih realizacija relativizatora *kamā*, teško pronaći njegovu osnovnu upotrebu u realnim poredbenim rečenicama. Ipak, pomalo je iznenađujući nalaz obrade korpusa koji je poslužio za izradu ovog rada relativna frekventnost upotrebe relativizatora *kamā* u ovim funkcijama u književnoumjetničkom stilu.

Konačno, bitno je naglasiti da ovako bogat raspon funkcija relativizatora *kamā* svjedoči kako o njegovoj produktivnosti tako i o izuzetno značajnoj ulozi

koju ima u izgradnji bogatstva izraza u arapskom jeziku. Njegova upotreba u atributskim relativnim rečenicama umjesto relativne zamjenice *'allađi*, u rečenicama sa rečeničnim antecedentom umjesto izraza *mimmā* i *al-'amru 'allađi*, na planu teksta umjesto koordinatora ili konektora *wa*, te kao rečeničnog priloga nastalog posuđivanjem forme poredbene rečenice, ne samo da direktno obogaćuje inventar sredstava stilskog izbora u arapskom jeziku nego doprinosi jačanju stilske efikasnosti izraza, a nerijetko i njegovog stilskog potencijala, dodatno angažirajući čitatelja u procesu traganja za značenjem.

FROM SENTENCE TO TEXT: THE USE OF THE RELATIVIZER KAMĀ IN MODERN STANDARD ARABIC LITERARY STYLE

SUMMARY

The relativizer *kamā*, a compound consisting of Arabic preposition *ka* and the nominal relative pronoun *mā*, is a polyfunctional expression used very frequently in Modern Standard Arabic. Its description in the literature, however, remains incomplete, unsystematic and mostly morphologically motivated. The syntactic functions of the relativizer *kamā* are therein mentioned only rarely and sporadically, lacking a systematic analysis. Therefore, the main goal of this paper is the analysis of various syntactic functions that the relativizer *kamā* and clauses it introduces can take both within the structure of the main clause and outside its structure, at the text level. The analysis is based on the analytical-descriptive method and the typological-functional approach. Its results show that clauses introduced by the relativizer *kamā* in Modern Standard Arabic cover a wide spectrum of syntactic functions, ranging from comparative clauses, both factual and hypothetical, via attributive, predicate and verb complement clauses, to the functions of sentence modifying adverbial and connector at the text level. In addition to providing a systematic description of the various functions of the relativizer *kamā* and constructions introduced by it, the analysis presented in the paper also draws attention to stylistic efficiency of such constructions and the important role they play in enriching the inventory of means of stylistic choice in Arabic.

Keywords: relativizer; adverbial clause of comparison; attribute; predicate of a nominal sentence; object; adverbial complement; sentence adverbial; connector

Izvori

1. 'Idris, Yūsuf [Idris, Jusuf] (1977a), "Bijedna noć", *Šejh-baba i druge pripovijetke*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Matica srpska, Novi Sad, 95-100.
2. 'Idris, Yūsuf [Idris, Jusuf] (1977b), "U noći", *Šejh-baba i druge pripovijetke*, Prijev. Nada Bojanić, Matica srpska, Novi Sad, 7-18.
3. 'Idris, Yūsuf [Idris, Yusuf] (1995), *The Sinners*, Prijev. Kristin Peterson-Ishaq, Three Continent Press, Colorado
4. 'Idris, Yūsuf [Idris, Jusuf] (2015), *Haram*, Prijev. Esad Duraković, Tugra, Sarajevo.
5. 'Idris, Yūsuf (2018), *al-Harām*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira
6. 'Idris, Yūsuf (2019a), "Arḥaṣ layālī", *'Arḥaṣ layālī*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 7-11.
7. 'Idris, Yūsuf (2019b), "Fī al-layl", *'Arḥaṣ layālī*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira, 145-155.
8. 'Idris, Yūsuf [Idris, Yusuf] (2020), "The Cheapest Nights", *The Cheapest Nights*, Prijev. Wadida Wassef, Penguin Books, New York, 15-19, dostupno na: <https://oceanofpdf.com/authors/yusuf-idris/pdf-epub-the-cheapest-nights-english-and-arabic-edition-download/>, datum pristupa: 19. 10. 2025.
9. Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nadžib] (1989), *Saga o bednicima*, Prijev. Rade Božović, Prosveta, Beograd
10. Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nedžib] (1990), *Put između dva dvorca*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo
11. Maḥfūz, Nağīb [Mahfouz, Naguib] (1993), *Adrift on the Nile*, Prijev. Frances Liardet, The American University in Cairo Press, Cairo
12. Maḥfūz, Nağīb [Mahfouz, Naguib] (1994), *The Harafish*. Prijev. Catherine Cobham, The American University in Cairo Press, Cairo
13. Maḥfūz, Nağīb [Mahfouz, Naguib] (1999), *Palace Walk*, Prijev. William M. Hutchins, Olive E. Kenny, The American University in Cairo Press, Cairo
14. Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nedžib] (2000), *Razgovori na Nilu*, Prijev. Mehmed Kico, Svjetlost, Sarajevo
15. Maḥfūz, Nağīb (2019), *Bayna al-qaṣrayn*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira
16. Maḥfūz, Nağīb (2022a), *al-Harāfiš*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira
17. Maḥfūz, Nağīb (2022b), *Tartara fawqa al-Nīl*, Mu'assasa Hindāwī, al-Qāhira

Literatura

1. Badawi, El-Said, Michael G. Carter, Adrian Gully (2004), *Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar*, Routledge, London/New York
2. Barakāt, 'Ibrāhīm 'I. (2007), *al-Naḥw al-'arabi*, Vol. IV, Dār al-našr li al-ġāmi'a, al-Qāhira
3. Behnstedt, Peter, Manfred Woidich (2013), "Dialectology", u: Jonathan Owens, ur., *The Oxford Handbook of Arabic Linguistics*, Oxford University Press, New York/Oxford, 264-282.
4. Buckley, Ron (2004), *Modern Literary Arabic: A Reference Grammar*, Librairie du Liban, Beirut
5. Cantarino, Vicente (1975), *Syntax of Modern Arabic Prose: The Compound Sentence*, Vol. III, Indiana University Press, Bloomington
6. Comrie, Bernard (1989), *Language Universals and Linguistic Typology: Syntax and Morphology*, The University of Chicago Press, Chicago
7. Dickins, James, Janet C. E. Watson (1999), *Standard Arabic: An advanced course*, Cambridge University Press, Cambridge
8. Dizdar, Elma (2004), "Strategije formiranja relativnih rečenica u standardnom arapskom i bosanskom jeziku", *Radovi*, 2004/13, 235-262.
9. Dizdar, Elma (2013), "Relative Clauses Introduced by Adverbial Relativizers in Arabic", u: Azamat Akbarov, Diane Larsen-Freeman, ur., *Applying Intercultural Linguistic Competence to Foreign Language Teaching and Learning*, International Burch University, Sarajevo, 571-578.
10. Dizdar, Elma, Amra Mulović (2024), *Adverbijali mjesta, vremena i načina u arapskom jeziku*, Centar za napredne studije, Sarajevo
11. Effat, Ragia M., Kees Versteegh (2006), "Media Arabic", u: Kees Versteegh, ur., *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, Vol. III, Brill, Leiden/Boston, 199-204.
12. Fischer, Wolfdietrich (2002), *A Grammar of Classical Arabic*, Yale University Press, New Haven & London
13. Ḥasan, 'Abbās (1999), *al-Naḥw al-wāfi*, Vol. II, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira
14. Keenan, Edward, L., Bernard Comrie (1977), "Noun Phrase Accesibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry*, 8/1, 63-99.
15. Keenan, Edward, L. (1985), "Relative Clauses", u: Timothy Shopen, ur., *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 141-170.
16. Kordić, Snježana (1995), *Relativna rečenica*, Matica hrvatska, Zagreb
17. Muftić, Teufik (1997), *Gramatika arapskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo

18. Muġālasa, Muḥammad Ḥ. (1997), *al-Naḥw al-šāfi*, Mu'assasa al-risāla, Bayrūt
19. Palić, Ismail (2011), "O glagolima koji vežu obvezatne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku", *Suvremena lingvistika*, 72, 201-217.
20. Ryding, Karin C. (2005), *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, Cambridge
21. Šāliḥ, 'Abd 'Alī Ḥ. (2009), *al-Naḥw al-'arabi: Manḥaġ fi al-ta'allum al-dāti*, Dār al-fikr, 'Umān
22. al-Sayyid, 'Amīn 'A. (1975), *Fī 'ilm al-naḥw*, Vol. I, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira
23. Al-Warraki, Nariman N., Ahmed T. Hassanein (1994), *The Connectors in Modern Standard Arabic*, The American University in Cairo Press, Cairo
24. Wright, William (1967), *A Grammar of the Arabic Language*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge